

13. Маклаков А.Г. Профессиональный психологический отбор персонала. Теория и практика: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2008. – 480 с.

14. Наказ Міністерства оборони України від 10 грудня 2014 року № 883 "Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України" [Електронний ресурс] . – Режим доступу:

15. Наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 р. № 402 "Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України". Про затвердження Інструкції з організації та проведення професійного психологічного відбору кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних під-

розділах вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-09/conv>

16. Наказ Міністерства оборони України від 09.07.2009 р. № 355 "Про затвердження Інструкції з організації та проведення професійного психологічного відбору кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Наказ Міністра оборони України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-09/conv>

17. Платонов К.К. Психология труда / К.К. Платонов. – М.: Профиздат, 1979. – 216 с.

Надійшла до редколегії 07.07.15

М. Кузьменко, канд. психол. наук

С. Гришин, канд. техн. наук

В. Малуґа, канд. ист. наук

Научно-методический центр кадровой политики Министерства обороны Украины, Киев

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ВОЕННООБЯЗАННЫХ ДЛЯ ПРОХОЖДЕНИЯ ВОЕННОЙ СЛУЖБЫ ПО ПРИЗЫВУ НА ДОЛЖНОСТЯХ ЛИЦ ОФИЦЕРСКОГО СОСТАВА

В статье рассматриваются актуальные проблемы психологического изучения военнообязанных для прохождения военной службы по призыву на должностях лиц офицерского состава. Установлено, что вследствие изменений подготовки и применения войск трансформируются требования, которые выдвигаются к личности военнослужащих. Мероприятия психологического изучения военнообязанных направлены на выявление особенностей, которые благоприятствуют успешной военно-профессиональной деятельности. Необходимость отбора и проверки адекватного методического инструментария составляет перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: психологическое изучение, профессионально-психологический отбор, военнообязанные, психодиагностика.

M. Kuzmenko, PhD in Psychology

S. Hryshyn, PhD in Science

V. Maliuha, PhD in History

Scientific and Methodological Centre for Personnel Policy of the Ministry of Defense of Ukraine, Kyiv

CURRENT ISSUES OF PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF BOUNDS TO MILITARY SERVICE ON THE POSITIONS OF OFFICERS

The article deals with current issues of the psychological examination of bounds to military service on the positions of officers. It was found out that due to changes in training and use of troops, requirements to servicemen change. Psychological study of the bounds to military service is aimed at identifying features that lead to a successful military professional activity. The need to select and test adequate methodological tools constitutes the prospects for future research.

Keywords: psychological study, professional psychological selection, bound to military service, psychological testing.

УДК 159.99

Н. Мась, канд. психол. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ

У контексті проблем компетентного підходу у вищій освіті в Україні здійснено аналіз наукових підходів щодо структури професійної компетентності та визначено структуру професійної компетентності майбутніх військових психологів. Головними структурними елементами у структурі професійної компетентності майбутніх військових психологів є такі компоненти як: мотиваційний, когнітивний, етично-професійний та особистісно-регуляторний.

Ключові слова: професійна компетентність, структура компетентності майбутніх військових психологів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Запровадження нової системи оцінювання навчальних досягнень студентів вивело компетентісний підхід на якісно новий щабель розвитку відповідно до європейських освітніх стандартів і зумовило переведення компетентісної ідеї на рівень обов'язкової нормативної реалізації. Проблема формування професійної компетентності поєднує у собі багато значних та вагомих питань, характерних для реформування системи військової освіти на сучасному етапі, де компетентісний підхід стає дедалі актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці багато підходів до розуміння структури професійної компетентності особистості. Так, І.Зимня, аналізуючи структуру компетентності включає наступні характеристики (компоненти): готовність до прояву компетентності (мотиваційний компонент) як мобілізація суб'єктивних сил та засобів; володіння знаннями змісту компетентності (когнітивний компонент); досвід прояву компетентності в різноманітних нестандартних ситуаціях; ставлення до змісту компетентності та її

предмету; емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [1].

М. Розова виокремлює три аспекти, які є характерними для структури моделі професійної компетентності: перший – змістовний, який передбачає адекватне осмислення ситуації в дещо узагальненому контексті культури, тобто в контексті усталених зразків розуміння, ставлення, оцінки, притаманних для певної культури; другий – проблемно-практичний, наявністю якого забезпечується розпізнавання ситуації, її аналіз, що, як відомо, сприяє адекватному цілепокладанню й ефективному досягненню мети шляхом розв'язання низки завдань з дотриманням норм у конкретній ситуації; третій – комунікативний, який фокусує увагу на доцільності забезпечення адекватного спілкування у певних ситуаціях, а саме з культурним і полікультурним контекстами, а також необхідності неухильного визнання дотичних культурних зразків спілкування і взаємодії.

М. Забрудський вважає, що в структурі моделі професійної компетентності обов'язковими є такі складові: мотиваційна; пізнавальна (професійно значущі знання);

діагностична (самодіагностична). Саме вони дають можливість фахівцю виявити рівень сформованості, професійної обізнаності, майстерності, особистісних якостей. У сукупності вони забезпечують високі показники результативності й позитивної взаємодії на різних рівнях: суб'єкт-об'єктному, об'єкт-суб'єктному, об'єкт-суб'єкт-об'єктному. А. Маркова характеризує дві сфери компетентності: мотиваційну, до якої входять провідні мотиви професійної діяльності фахівця; операційну, що містить знання, мислення і свідомість здібності, навчаємість (на

основі адекватної самооцінки), ефективність, продуктивність, похибки, регрес, статус (формальний) [2].

Метою статті є аналіз структури професійної компетентності майбутніх військових психологів, а також наукових поглядів щодо цієї проблеми.

Викладення основного матеріалу дослідження. На основі аналізу різних підходів до розуміння природи, сутності та структури професійної компетентності спробуємо представити власну теоретичну структуру професійної компетентності майбутніх військових психологів (табл.1).

Таблиця 1

Структура професійної компетентності майбутніх військових психологів

Основні компоненти професійної компетентності майбутніх військових психологів	Зміст професійної компетентності майбутніх військових психологів
Мотиваційна компетентність	1. Мотиваційно-ціннісне відношення до професійної діяльності 2. Гуманістична спрямованість. 3. Інтерес до способів і результатів діяльності. 4. Суб'єктивна задоволеність працею. 5. Мотивація досягнення.
Когнітивна компетентність	1. Військово-професійні знання. 2. Професійне мислення: - здатність виявляти та ставити проблему; - здатність аналізувати проблемну ситуацію; - здатність до пошуку відповідних шляхів та інструментарію вирішення проблемних ситуацій; - осмислення та оцінювання результатів праці. 3. Спеціальні професійні уміння, навички.
Етично-професійна компетентність	1. Високий рівень відповідальності за результати та наслідки діяльності. 2. Дотримання конфіденційності; 3. Дотримання принципу "Не нашкодь"; 4. Використання науково-обґрунтованого професійного інструментарію. 5. Комплексний підхід до вирішення професійних завдань. 6. Безоціночне ставлення (автентичність, конгруентність).
Особистісно-регуляційна компетентність	1. Наявність професійно-важливих якостей військового психолога: інтелектуальність, емпатійність, сенситивність, креативність, професійна інтуїція, здатність до рефлексії, комунікативні уміння і навички, емоційна стійкість та ін.

Розкриття сутності **мотиваційного компоненту** запропонованої теоретичної структури професійної компетентності майбутніх військових психологів розпочнемо з аналізу проблеми мотивації діяльності взагалі. Проблеми мотивації є однією з найбільш актуальних у сучасній психології. Вивчення її передбачає аналіз причин і чинників, які спонукають, ініціюють, спрямовують, підсилюють та підтримують активність майбутнього фахівця на шляху до поставленої мети, а саме на шляху до розвитку вищого рівня професійної компетентності – професійної майстерності та досягнення успіху й ефективності в професійній діяльності. Так, на думку А. Маркової, на ефективність професійної діяльності здійснюють суттєвий вплив два фактори: професійна мотивація та професійні здібності, при чому перший чинник виступає як основний. Тому, на нашу думку, доцільним буде розпочати обґрунтування запропонованої структури професійної компетентності майбутніх військових психологів саме з розкриття поняття професійної мотивації.

Згідно з теорією мотивації, розробленої Х. Хекхаузеном, поняття "мотив" є широким поняттям і містить у собі такі більш конкретні поняття, як потреба, спонукання, захоплення, схильність, прагнення тощо". О. Леонт'єв довів, що завдяки мотивації певна діяльність для індивіда набуває особистісного сенсу, формує у нього стійкий інтерес до неї, перетворює зовнішню задану мету у внутрішні потреби особистості. Мотиви, так само як і потреби, можуть характеризуватися різним ступенем усвідомленості. О. Леонт'єв усвідомлення мотивів вважав чимось таким, що вимагає спеціальної внутрішньої роботи: "мотиви актуально не усвідомлюються суб'єктом; коли ми здійснюємо ті або інші дії, то в

цей момент ми звичайно не звітуємо перед собою у мотивах, які їх спонукають" [3].

Л. Божович, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та інші наголошують, що мотив є формою прояву потреби, в якій відображається те об'єктивне, в чому ця потреба конкретизується в даних умовах і на що спрямовується діяльність. В психіці людини потреби носять суб'єктивний характер та проявляється у вигляді бажань, цілей, спрямованостей тощо і через це можуть бути як матеріальними, так і духовними.

Є. Ільїн, досліджуючи підходи до вивчення структури мотивів професійної діяльності, зупинився на описанні моделі мотиваційної сфери запропонованої К. Земфір, який виокремлює три компоненти професійної мотивації: внутрішня мотивація (спонукання до діяльності, усвідомлення суспільного значення діяльності, суб'єктивне задоволення від діяльності та ін.); зовнішня позитивна мотивація (матеріальний стимул, просування по службі, схвалення колегами та ін.); зовнішня негативна мотивація (стягнення, критика, осуд та ін.).

К. Земфір вважає, що для високої ефективності професійної діяльності найбільш сприятливим є таке співвідношення мотивацій: центральне місце повинні займати внутрішні мотиви, при одночасному використанні зовнішніх позитивних мотивів та виключенні або обмеженні зовнішніх негативних мотивів. При цьому основу внутрішньої мотивації складає ціннісно-змістовна сфера, як найвища інстанція, завдяки якій здійснюється свідомо регуляція професійної діяльності її суб'єктом.

Мотиви є динамічними системами, в яких здійснюється аналіз і оцінка альтернатив, вибір та прийняття рішень. У кожного курсанта мотиви навчання особисті,

індивідуальні, які залежать від особистісних якостей, уподобань та цілей. Як відомо, мотиви спрямовують, організовують пізнання та надають йому особистісного значення. Мотивація – це процес спонукання до діяльності, спрямованої на досягнення певної мети. Внутрішня мотивація, яка в багатьох особистостях є нестійкою, виникає поступово та знаходиться в залежності від ситуацій (цікаві завдання, розв'язання ситуативних завдань, змагання, підтримка викладача тощо).

Мотивація узагальнопсихологічному контексті є складним фактором впливу на поведінку особистості, який відкривається як потреби, інтереси, цілі, ідеали, що безпосередньо детермінують діяльність людини. Таким чином, можна стверджувати, що мотивація розуміється як сукупність, система різномірних чинників, яка генерує поведінку та діяльність особистості. Виходячи з цього, необхідно погодитись із висновком вчених про те, що мотивація навчання посідає провідне місце серед чинників, які визначають ефективність професійної підготовки. Позитивна мотивація визначається як система цінностей, визначених особистістю та приведених у відповідність до цінностей колективу та суспільства в цілому, прийнятих як особисті принципи, переконання, установки та зміст майбутньої професійної діяльності. Мотивація навчання, як процес зміни стану і відношення особистості до діяльності, ґрунтується на мотивах, під якими розуміється, як вже було зазначено, сукупність чинників спонукання до діяльності.

Відтак, працюючи з різними групами та окремими курсантами, викладачу потрібно передбачати перспективи розвитку їхньої мотивації. Для ефективності навчальної діяльності вагомим є формування мотивації, яка зумовлюється інтелектуальною ініціативою та пізнавальними інтересами. Процес розвитку позитивної мотивації навчання, за твердженнями вчених – це процес, який сприяє трансформації спонукань курсанта до зрілої мотиваційної сфери з домінуванням мотивів, що характеризують зміст позитивної мотивації навчання.

Розвиток позитивної мотивації майбутніх військових психологів відбувається через систему взаємодії викладача та курсанта, яка поєднує сукупність методів і прийомів розвитку позитивної мотивації до навчання і характер взаємодії викладача та курсанта, передбачає реалізацію підходів організаційного, навчально-виховного характеру. Тому практична діяльність викладачів, спрямована на формування мотиваційної складової компетентності, має ґрунтуватись на міжпредметних зв'язках, орієнтації на роботу у команді, індивідуалізації, проектно-орієнтованій діяльності. При цьому, як зазначають дослідники Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, В. Франкл, Р. Мей та ін., найбільшою ефективності у професії людина досягає тоді, коли професія набуває для неї сенсу. Сенс визначається особистим значенням професійної діяльності для особистості і характеризується стійким позитивним емоційним відношенням до діяльності. Більш того, аналізуючи поняття "сенсу" у вітчизняних та зарубіжних школах О. Леонтьєв зазначає: "Сенс є особливою психологічною реальністю, ігноруючи яку неможливо побудувати достатньо повну теорію ні особистості, ні свідомості, ні діяльності" [3]. Отже, чим більше потреб та мотивів у особистості породжується професійною діяльністю та задовольняється у ній, тим більшого суб'єктивного значення й цінності вона набуває для суб'єкта цієї діяльності. Формування ціннісного відношення майбутніх військових психологів до професійної діяльності є одним з основних завдань професійної освіти, та набуває свого розвитку та трансформації під час безпосередньої практичної діяльності. Мотиваційний компонент профе-

сійної компетентності майбутніх військових психологів передбачає наявність у особистості військовослужбовця певних потреб, які можуть бути задоволені лише в професійній військово-професійній діяльності. Іншими словами, професійна мотивація виступає як інтегральний і системний регулятор і спонукач активності особистості молодого фахівця, що виникає з його потреб. Залежно від того, як відбуватиметься задоволення цих потреб, можна стверджувати про те, наскільки особистість реалізується в професійній діяльності.

Адекватність мотиваційного забезпечення діяльності передбачає перш за все відповідність мотивів предмету професійної діяльності. Проте, наявність адекватної мотивації само по собі не гарантує високого рівня професійної компетентності і не забезпечує успіху в професійній діяльності військового психолога. Адекватна мотивація має бути підкріплена відповідними здібностями і професійними якостями особистості майбутнього військового психолога.

Другим структурним компонентом професійної компетентності майбутнього військового психолога вважаємо **когнітивну сферу**, до якої входять основні психічні процеси особистості, а саме: відчуття, сприймання, уява, пам'ять, увага, мислення, емоції, воля, тобто все те, що складає чуттєву матерію психічної діяльності людини, зміст її свідомості. Проте, як наголошував С. Рубінштейн, когнітивна сфера не є простою сумою психічних пізнавальних процесів, а цілісна, системно організована структура. Так, наприклад, емоційний процес ніколи не зводиться до "чистої" емоційності, а містить інтелектуальні моменти і навпаки [4].

Л. Веккер виділив характерні ознаки психічних пізнавальних процесів, а саме: предметність, суб'єктність, чуттєву недоступність та спонтанну активність. Як ми можемо помітити, три перші ознаки характеризують чуттєве пізнання світу, за яким найбільш вагомими є процеси відчуття та сприймання. Остання ознака реалізується внаслідок процесів раціонального пізнання, а саме: мислення, уяви, уваги та ін. Внаслідок діяльності сукупності психічних пізнавальних процесів, на думку автора, утворюється інтелект.

Під поняттям "інтелект" у самому загальному смислі розуміють комплекс необхідних здібностей, що визначають готовність людини до засвоєння і використання знань та досвіду, до розумної поведінки в проблемних ситуаціях. У сучасній науці існує широке коло підходів до вивчення інтелекту. Одну з перших спроб упорядкувати інформацію, накопичену в сфері експериментально-психологічних теорій і досліджень інтелекту, зробила М. Холодна. Вона виділила вісім основних підходів до трактування природи інтелекту, стверджуючи, що для кожного з них характерна своя концептуальна лінія:

➤ соціокультурний інтелект – його розглядають як результат процесу соціалізації і впливу культури у цілому (Дж. Брунер, Л. Леві-Брюль, О. Лурія, Л. Виготський та ін.);

➤ генетичний інтелект – визначають як результат адаптації людини до вимог навколишнього середовища, як результат взаємодії з ним (У. Чарльзворт, Ж. Піаже);

➤ процесуально-діяльнісний інтелект – його розглядають як особливу форму людської діяльності (С. Рубінштейн, О. Брушлінський, Л. Венгер, К. Абульханова-Славська та ін.);

➤ освітній інтелект – визначено як продукт цілеспрямованого навчання (А. Стате, К. Фішер, Р. Фейрштейн та ін.);

➤ інформаційний інтелект – це сукупність елементарних процесів переробки інформації (Х. Айзенк, Е. Хант, Р. Штернберг та ін.);

➤ феноменологічний інтелект – його розглядають як особливу форму змісту свідомості (В. Келер, К.Бункер, М. Вертгеймер, Дж. Кемптон та ін.);

➤ структурно-рівневий інтелект – це система різнорівневих пізнавальних процесів (Б. Ананьєв, О. Степанова, Б. Величковський та ін.);

➤ інтелект регуляції – його розглядають як форму саморегуляції психічної активності (Л.Терстоуна ін.) [5].

Отже, в загальному пізнавальні процеси детермінують загальний інтелектуальний розвиток особистості, а той, у свою чергу, поряд з мотиваційною сферою, є загальним регулятором діяльності та поведінки особистості і забезпечує якість і швидкість оволодіння фахівцем професійними знаннями, вміннями та навичками.

Питання про вплив професійних знань, умінь та навичок на успішність професійної діяльності у сучасній науці приділено чимало уваги. Професійні знання як об'єктивно необхідні відомості про всі сторони діяльності психолога складають основу для формування професійної культури та безпосередньо технології досягнення психологом бажаних результатів професійної діяльності.

У самому загальному, знання – це перевірений практикою і логікою результат пізнання дійсності, відображений в свідомості людини у вигляді уявлень, понять, думок і суджень.

Відповідно до вимог військово-професійної діяльності майбутній військовий психолог повинен володіти низкою глибоких теоретичних знань з основ: загальної психології, психології особистості, соціальної психології, політичної психології, психології менеджменту, психології праці, клінічної психології, психофізіології, психології розвитку й вікової психології, педагогічної психології, психологічного консультування тощо. Окрім цього, він повинен бути обізнаним з основ спеціальної та тактичної, розвідувальної підготовки, військового управління, експлуатації відповідних систем озброєння та військової техніки та ін. Важливим є й те, що сучасні військово-професійні знання зазнають постійних якісних змін, що потребує від майбутнього військового психолога постійного розвитку та самовдосконалення. Отже, знання про особливості військово-професійної діяльності виконують регулятивну функцію в структурі професійної компетентності майбутніх військових психологів та є базою для створення, в окремих випадках, способів компенсації недостатньо виражених, але значущих професійних якостей та властивостей особистості. Такої різнобічної підготовки не потребує жодна цивільна спеціальність.

Дієвість знань, їх спрямованість на практичне використання проявляється в навичках та вміннях професійної діяльності. С.Рубінштейн визначає навички – як здатність виконувати ті чи інші дії без особливого контролю з боку свідомості: "...важлива роль навичок полягає у тому, що вони звільняють свідому частину діяльності від регулювання відносно елементарних актів і, як наслідок, вона може бути спрямована на виконання більш складних завдань". С. Костюк підкреслює, що навички – це вдосконалені шляхом багаторазових вправ, компонентів, вмінь, що виявляються в автоматизованому виконанні дій. В.Ягупов зазначає, що під навичками розуміють дії, що сформовані шляхом багаторазових повторень і характеризуються високим ступенем засвоєння та відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю. Завдяки чому добре сформовані навички допомагають особистості зосереджуватися на меті діяльності, конкретних завданнях та умовах їх виконання [6].

Отже, різноманітні судження щодо сутності поняття "навичка" не суперечать одне одному, а скоріш за все взаємодоповнюють один одного, підкреслюючи їхні особливості. Однак, вміння ширше навичок і може міс-

тити двоє і більше автоматизованих дій. В сучасній психолого-педагогічній літературі дослідники по-різному визначають поняття "вміння", але всі вони пов'язані з теорією діяльності. Так, О. Леонтьєв визначає вміння, як процес, послідовність дій на основі системи знань, як психічну властивість особистості, які перетворюються і стають внутрішніми можливостями (ресурсами) найбільш успішного виконання діяльності.

Існує стільки вмінь, скільки є різних конкретних видів діяльності людини. В цих вміннях є спільні риси (у кожній діяльності необхідне, наприклад, бути уважним, планувати свою роботу, контролювати її перебіг та ін.) і відмінні особливості, що обумовлені змістом тієї чи іншої діяльності. Отже, різниця між вміннями та навичками є досить відносною. Навичка є стереотипним й автоматизованим складовим моментом вміння, яке, у свою чергу, належить до системи свідомої побудови результативної дії. Якщо навички фахівець застосовує в знайомих ситуаціях, то вміння відповідають більш широкому класу ситуацій, часто невизначених та незнайомих. Тобто, відмінною якістю вміння є елемент креативності у його структурі у порівнянні з стереотипністю побудови навички.

Майбутні військові психологи згідно з освітньо-кваліфікаційною характеристикою спеціальності "Психологія" під час навчання у ВНЗ повинні володіти наступними вміннями: комунікативними, аналітичними, організаторськими, емпатійними, рефлексивними та ін. Як зауважує С. Костюк, формування умінь і навичок – це процес оволодіння людиною виробленими іншими людьми способами дій. Цей процес відбувається у різних випадках по-різному, залежно від завдань діяльності, її змісту, характеру використовуваних у ній засобів, їх складності і ступеню розвитку людини, яка ними оволодіває. Іншими словами, цей процес детермінований зовнішніми (психолого-педагогічними умовами навчання) і внутрішніми (відношення суб'єкта до провідної діяльності, мотивацією, здатністю до рефлексії досягнень та помилок та ін.) чинниками. Тому наступним елементом визначеної структури професійної компетентності майбутніх військових психологів є їх **система професійних якостей**.

Професійно-важливі якості – це індивідуальні особливості людини, які забезпечують успішність його професійного навчання і виконання професійної діяльності. На думку А.Батаршева, який займався дослідженнями професійно-важливих якостей психологів, "компетентним, кваліфікованим психолог стає в процесі виховання і формування в собі професійно важливих якостей і дотримання морально-етичних норм поведінки при роботі з клієнтами, які відпрацьовані психологічною практикою". А.Каганов також відмічає, що оскільки успішність діяльності фахівця визначається не лише рівнем професійних знань, вмінь і навичок, але й рівнем сформованості професійно-важливих якостей фахівця, ними називають ті якості особистості, які можуть забезпечити її успішний початковий рівень і високі виробничі показники [7].

Переважає більшість учених, серед яких Н. Бачманова, А. Деркач, М.Молоканов та інші, вважають, що важливе значення мають індивідуальні особливості в професійній діяльності психолога [7]. При цьому дослідники вважають, що такі якості виникають завдяки специфічності професійної діяльності психологів. "Специфіка спілкування з об'єктом вимагає від психолога, щоб він виступав не як експериментатор, а як проникливий і здатний допомогти співрозмовник. Ніякі технічні пристрої не допоможуть психологу, якщо він не викликає довіру, не зможе знайти з ним контакт".

А. Деркач підкреслює, що специфічні психологічні якості виражають сформованість усіх компонентів психіки професіонала – психічних процесів, властивостей, станів, утворень, які дозволяють йому виконувати обрану діяльність. Їх специфічний характер визначається як природними особливостями психолога, так і специфікою трудової діяльності. Найбільш значимими психічними якостями, на думку вченого, є аналітико-конструктивний склад мислення та самостійність суджень, чуттєвість та проникливість, емоційно-вольова стабільність та терплячість, стійкість до стресів та вміння адаптуватися до різних умов та факторів виконання обов'язків як в єдиному контексті професійної діяльності клієнта, так і при проведенні самостійних цілеспрямованих заходів, емпатія та рефлексія, загальні психологічні властивості. В.В. Шульга стверджує, що специфіка професії психолога визначається змістом професійної діяльності фахівця, що контактує з внутрішнім світом іншої людини в процесі рішення практичних професійних задач. Необхідно, щоб психолог мав такі особистісні характеристики, які б дозволили йому створити максимально сприятливі умови для розвитку самосвідомості та здійснення особистісних змін людини, яка звернулась до нього по допомогу [8].

Р.Кочунас стверджує про це, а саме: "Ефективний консультант – це передусім зріла людина (в емоційному та інтелектуальному планах), уважна, щира, впевнена у собі, що прагне самопізнання та самовдосконалення і має позитивні настанови на майбутнє". Також він описує особливо небажані для консультанта риси: "...авторитарність, пасивність, замкненість, схильність використовувати клієнтів для задоволення своїх потреб, невміння бути терплячим до різноманітних спонукань клієнта" [9].

Саме головне, що характеризує особливості і якості фахівця – це спрямованість до проявів відчуттів, розуму і характеру іншої людини, спостережливість до проявів його душевної діяльності, вміння в думках представити його внутрішній світ, здатність співпереживати доброзичливість, терпіння і поблажливості до різних нестандартних проявів поведінки, образу думок, витримка і вміння "не виходити з себе". У цьому аспекті наголошується роль власного досвіду людини. Особливі вимоги пред'являються до комунікативних якостей: товариськості, вміння слухати співбесідника, вмінню правильно (зрозуміло, ясно) викладати свої думки, чіткості, нарізності усної мови, здатності передбачати реакції співбесідника на власні вислови.

Отже, у контексті формування професійної компетентності як компоненту особистісних якостей постає проблема саморозвитку, якій приділяється велика увага в роботах Н. Гордєєвої, І. Харламова, В.Шепетько та ін. Саме у процесі саморозвитку особистості відбувається подальший розвиток професійно важливих особистісних якостей: здатність до поєднання декількох психічних процесів (відчуття, уявлення, думки та ін.), яка виражається у тому, що поява одного з них викликає появу іншого (асоціативність мислення); вміння детально аналізувати факти і явища, розбиратися в справах, вчинках, конфліктах до подробиць (аналітичність мислення); здатність вирішувати завдання нестандартними методами, знаходити нестандартне, оптимальне рішення проблемної ситуації (творчість); бути спокійним, терплячим, ретельним (урівноваженість); вірити в позитивне вирішення будь-якої життєвої ситуації (оптимізм); вміння контролювати свої емоції (самовладання); бути здатним до встановлення контактів, пояснювати, переконувати (комунікабельність); надихати, приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях (лідерство);

усвідомлено підкорювати особисті інтереси суспільним і бути готовим до взаємодії і співробітництва (колективізм); нести відповідальність за здійснені дії, вчинки та їх наслідки стосовно колективу (соціальна відповідальність); потреба жити серед людей і для людей (соціальна активність); вміння оцінювати власні достоїнства і недоліки (самооцінка); здатність розуміти людей, співпереживати їм (емпатія) [10].

Процес формування компетентного спеціаліста входить до контексту формування особистості, тому цей процес у своїх суттєвих рисах має бути особистісно центрованим та орієнтуватися на три сфери реалізації цієї особистості: сфера суб'єкта (суб'єкт-особистість); сфера взаємодії людини з іншими людьми (суб'єкт-суб'єктна взаємодія); сфера діяльності людини. У всіх цих сферах важливими є якості особистості (яка є ключовим аспектом цих сфер), що і зумовлює потребу у процесі формування компетентного спеціаліста орієнтуватися на його особистість.

Професійно важливі психологічні якості особистості військового психолога виступають в ролі своєрідного психологічного ресурсу, потенційно готового до включення їх в різні види професійної діяльності. До них відносяться інтелектуальні (особливості мислення та інших пізнавальних процесів) емоційно-вольові, етичні, а також соціальні і організаторські якості особистості військового психолога, які визначальним чином впливають на характер і ефективність професійної діяльності.

З огляду на це, можна зробити висновок, що будь-яка професійна діяльність передбачає наявність у фахівця певного рівня розвитку професійно важливих якостей, в основі яких лежить відповідний набір індивідуально-особистісних властивостей людини.

Професійна діяльність військового психолога – надзвичайно відповідальний вид людської діяльності, пов'язаної з забезпеченням та збереженням благополуччя іншої людини. Психолог оперує інформацією про особливості та тонкощі психічної організації іншої людини, недбале використання якої може завдати непоправної шкоди окремим військовослужбовцям, сім'ям, військовим колективам. Тому формування і дотримання майбутніми військовими психологами норм професійної етики є невід'ємним атрибутом їх професіоналізму та четвертим компонентом запропонованої структури професійної компетентності.

Професійно-етичні норми – це вимоги, що ставляться до рівня професійної кваліфікації психолога, реалізації ним у своїй діяльності специфічних етичних норм поведінки у взаєминах з колегами, керівництвом і клієнтами. Дотримання професійно-етичних норм військовим психологом виступають як внутрішній критерій професіоналізму і як внутрішній регулятор його професійної діяльності.

Сукупність професійно-етичних норм сформульована у принципах, до яких належать:

➤ принцип відповідальності. Психологи несуть особисту відповідальність за результати своєї діяльності, за надійність та науковість використаних знань, методів та методик у відповідності до власної професійної кваліфікації.

➤ принцип дотримання таємниці. Цей принцип означає, що будь-яка інформація, повідомлена клієнтом психологу, не може бути передана без його згоди ні в які громадські або державні організації, посадовим або приватним особам, у тому числі родичам, друзям і так далі, крім випадків, коли така інформація сприятиме безпеці навколишніх та самого клієнта.

➤ принцип "не нашкодь". Цей принцип дотримання низки норм:

➤ поважати особисту недоторканість військовослужбовців, їх право на участь або неучасть у дослідженнях, діагностичних і формувально-корегувальних заходах, на психологічну консультацію без присутності сторонніх осіб;

➤ роз'яснювати мету і завдання психологічних досліджень, порядок використання отриманої інформації;

➤ не допускати використання процедур, що принижують особисту гідність людини, супроводжуються фізичним або психологічним примусом військовослужбовців до повідомлення будь-якої інформації, зміни поглядів і переконань, навіть якщо вони санкціоновані його начальником;

➤ оцінювати будь-яку професійну ситуацію з етичної точки зору і інформувати командирів (начальників), інших осіб про етичні вимоги, що її стосуються і власної етичної позиції;

➤ вирішувати проблеми у межах власної професійної спеціалізації.

Принцип наукової обґрунтованості психологічних методик, що використовуються, і об'єктивності висновків вимагає того, щоб методи і засоби, що застосовуються психологом були валідними і надійними, тобто давали такі результати, яким можна сповна довіряти. Психолог повинен використовувати діагностичні, корективальні, психопрофілактичні методи і техніку, механізм дії яких сам ясно розуміє, вважає досить опанованими і передбачає наслідки їхнього застосування.

Принцип комплексної діагностики і психологічної допомоги передбачає поєднання різних методичних прийомів і засобів при дослідженні певного психічного явища з метою підвищення валідності діагностичного висновку. Психолог забезпечує необхідний рівень надійності висновку, застосовуючи стандартизовані і не-стандартизовані методики, а також метод незалежних експертних оцінок.

Принцип безоцінного сприйняття клієнта і поваги до його особистості. Психолог створює умови, щоб військовослужбовець (клієнт), що звернувся за допомогою, почував себе спокійно і комфортно під час прийому. Доброзичливе відношення має на увазі не просто дотримання загальноприйнятими нормам поведінки, але і уміння уважно слухати, надавати необхідну психологіч-

ну підтримку, не осуджувати, а прагнути зрозуміти і допомогти кожному, хто звертається по допомогу, незалежно від звання, посади, віку.

Принцип ефективності запропонованих рекомендацій передбачає, що такі рекомендації обов'язково мають бути корисними для тієї людини, до якої вони звернені. Мало того, вони мають бути реальними, здійсненними як для самої людини, так і для посадових осіб, що мають відношення до вирішення конкретного завдання.

Принцип професійної компетентності і рефлексії професійних обмежень передбачає, що військовий психолог повинен відповідати за наслідки своєї професійної діяльності.

Психолог уповноважений особисто перешкоджати некоректному і неетичному здійсненню заходів психологічної роботи.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, запропонована нами структура найбільш повно відображає особливості професійної компетентності майбутніх військових психологів.

Список використаних джерел

1. Зимняя И.А. Ключевые компетентности-новая парадигма результата образования // Дайджест педагогических идей та технологій. – К.: Школа-парк, 2003. – Вип. 4. – С.107-112.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Просвещение, 1996. – 186 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.
5. Холодная М.А. Психология интеллекта / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
6. Ягупов В.В. Військова психологія: Підручник / В.В. Ягупов. – Київ: Тандем, 2004. – 656 с.
7. Бачманова Н.В. К вопросу о профессиональных способностях психолога / Н.В. Бачманова, Н.А. Стафурина // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – С.72-77.
8. Шульга В.В. Психологічні особливості професійно важливих якостей особистості практичного психолога з різним стажем роботи : Дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Донецький ін-т післядипломної освіти інженерно-педагогічних робітників. – О., 2007. – 222 с.
9. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочюнас. – М.: Академический проект, 1999. – 240 с.
10. Анциферова Л.И. Развитие личности специалиста как субъекта своей профессиональной жизни // Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / Под ред. В.А. Бодрова. – М., 1991. – С. 34-67.

Надійшла до редколегії 08.06.15

Н. Мась, канд. психол. наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СТРУКТУРА ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БУДУЩИХ ВОЄННИХ ПСИХОЛОГІВ

В контексте проблем компетентностного подхода в высшем образовании в Украине осуществлен анализ научных подходов относительно структуры профессиональной компетентности и определена структура профессиональной компетентности будущих военных психологов. Главными структурными элементами в структуре профессиональной компетентности будущих военных психологов являются такие компоненты как: мотивационный, когнитивный, этически-профессиональный и личностно-регуляционный.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, структура компетентности будущих военных психологов.

N. Mas, PhD in Psychology

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE MILITARY PSYCHOLOGISTS

In the context of the problems of the competency-based approach in the system of higher education of Ukraine, the analysis of scientific approaches pertinent to structure of professional competence has been carried out and the structure of professional competence of the future military psychologists has been determined. The main structural elements in the structure of professional competence of the future military psychologists are the following: motivational, cognitive, ethic and professional, as well as personal and regulatory components.

Keywords: professional competence, competence structure of the future military psychologists.